

Kansalaistoiminnan erittelyä Venäjällä

Suvi Salmenniemi: *Democratization and Gender in Contemporary Russia*. London & New York: Routledge, 2008.

1990-luvun lopulla turvallisuuspalvelujen upseeri saapui Tverin Naishistorian ja naistutkimuksen keskuksen selvittämään järjestön toiminnan luonnetta. Kuunneltuaan feminismiä käsittelevän luennon upseeri totesi keskuksen johtaja Valentina Ivanovnalle: ”Asia selvä... Ymmärrän etette ole poliittinen järjestö”. Tämä puolestaan vastasi rohkeasti: ”Se riippuu siitä, mitä politiikalla tarkoitatte” (s. 91). Tämä anekdootti löytyy Suvi Salmenniemen Tverin kansalaisaktivismia käsittelevästä empiirisesti rikkaasta ja monitahoisesta tutkimuksesta, joka paljastaa keskeiset kansalaisaktivistien ja valtion välillä vallitsevat näkemyserot kansalaistoiminnasta.

Salmenniemen yksityiskohtainen tutkimus kansalaisjärjestöistä Tverissä kuvaa valtion ja kansalaisjärjestöjen välistä vuorovaikutusta nyky-Venäjällä, mutta se ulottuu myös aihepiiriä laajemmalle. Teos kartoittaa Venäjän kansalaisjärjestöjen peruspiirteitä, käytäntöjä ja logiikkaa ja tutkii kansalaistoiminnan ja laajemmin kansalaisuuden sukupuolittuneisuutta. Se myös tarjoaa yksityiskohtaisia tapaustutkimuksia kansalaisjärjestöjen kollektiivisen identiteetin rakentumisesta. Valitsemalla Tverin tutkimuksensa kohteeksi Salmenniemi tutkii ”tyypillistä” venäläistä provinsikaupunkia. Kirjoittaja perustelee vakuuttavasti keskittymisen paikallistason tutkimiseen, jonka kautta hahmottuu kansalaistoiminnan kollektiivinen identiteetti ja vaikutusvalta. Salmenniemen päätös keskittyä yhden kaupungin kansalaisaktivismiin tarjoaa valtaisesti mahdollisuuksia syventää

ymmärrystä paikallistason vuorovaikutuksesta. Teos esittelee kansalaistoiminnalle tyypillisen mallin, joka oletettavasti toistuu myös Venäjän suurten kaupunkien ulkopuolella.

Kirja perustuu yli sadan eri aloilla toimivan kansalaisjärjestön tutkimukseen. Kyselytutkimus ja sitä seuraavat haastatteluanalyysit vahvistavat joitakin vallitsevia käsityksiä Venäjän kansalaisaktivismista, kuten esimerkiksi järjestöjen tukeutumisen johtajiin, joilla on tärkeitä henkilökohtaisia verkostoja. Tekijä paljastaa myös kansalaisjärjestöjen johtajien intelligentsija-taustan sekä valistukseen ja koulutukseen pohjautuvien toimintojen suosion kansalaisjärjestöissä. Salmenniemen tutkimuksessa näitä havaintoja tukee vakuuttavan yksityiskohtainen empiirinen pohja. Kyselytutkimuksen tulokset heijastelevat myös alan ajankohtaisia keskusteluja. Ne todistavat muun muassa sen, että valtio on kansalaistoiminnan merkittävimpiä rahoittajia; että kansalaisjärjestöillä on vain vähän yhteistyötä poliittisten puolueiden tai lainsäädäntövallan kanssa; ja että 70 prosenttia järjestöjen edustajista pitää toimintaansa ”epäpoliittisena”. Salmenniemen laajasta tutkimuksesta Tverin kansalaistoiminnasta tulee epäilemättä suunnannäyttävä myös tuleville tutkimuksille Venäjän kansalaisliikkeistä. Työ on erityisen huomionarvoinen perusteellisuutensa vuoksi, ja tarkasteltujen järjestöjen erilaisuus sallii Salmenniemen poiketa myös muihin aiheisiin, kuten kansalaistoiminnan kehitykseen Venäjällä, sukupuolen rakentumiseen ja ammattiyhdistysten ja lääketieteen kehitykseen neuvostoajoista jälkineuvostoliittolaiseen yhteiskuntaan. Nämä osuudet tarjoavat hyödyllistä perustietoa lukijoille,

joille Venäjän olosuhteet eivät ole ennestään tuttuja.

Salmenniemi keskittyy kahden tveriläisen kansalaisjärjestön, Naistutkimuskeskuksen ja terveydenhuollon ammattiliiton vertailuun. Näillä järjestöillä on paljon yhteisiä piirteitä – ne ovat molemmat työpaikkaperustaisia järjestöjä, joiden jäsenet ovat lähinnä naisia – mutta niiden väliset jyrkät erot tarjoavat juuri sen empiirisen vaihtelun, josta tekijän vakuuttavimmat havainnot nousevat. Naistutkimuskeskus on neuvostoajan jälkeen perustettu feministinen järjestö, joka toimii ulkomaisen rahoituksen turvin. Terveystuollon ammattiliitto puolestaan on jo neuvostoajana perustettu järjestö, joka toimii pääosin yhteistyössä valtion kanssa. Molempien järjestöjen jäsenten mukaan ”suhde neuvostomenneisyyteen on keskeinen toimintaa jäsentävä periaate” (s. 132). Kiinnostavinta ovat kuitenkin jäsenten täysin erilaiset reaktiot neuvostoajan jälkeisen kauden positiivisiin ja negatiivisiin puoliin. Naistutkimuskeskuksen aktivistit pitävät muutosta mahdollisuutena muuttaa ”passiiviset, valtiosta riippuvat objektit aktiivisiksi ja yritteliäiksi kansalaisiksi” (s. 99). Sitä vastoin terveydenhuollon ammattiliitossa jälkisosialistinen kausi nähdään lähinnä ”kulttuurisena traumana” ja nöyryytyksen ja alistuksen lähteenä.

Salmenniemi vuorottelee huolellisesti haastatteluaineistoa ja analyysiä osoittaakseen, että Naistutkimuskeskuksen toiminta on subversiivista, vaikka se ei yleensä olekaan julkista tai avoimen haastavaa. Naistutkimuskeskuksen aktivistit yhdistävät liberalismiin ja venäläisen yhteisöllisyyden diskursseja uudenlaiseen käsitykseen kansalaisyhteiskunnasta ja pyrkivät tällä tavoin luomaan uuden, yksilöllisyyttä kunnioittavan kollektiivin. Tässä mallissa kansalaisyhteiskuntaa

ei tупuteta venäläisille aktivisteille eikä sitä liioin käsitetä väli-neelliseksi työkaluksi resurssien hankkimisessa, vaan se toimii emansipatorisena diskurssina sosiaalisten suhteiden uudelleenmuotoilemisessa. Terveystuholon ammattiliitto ei sitä vastoin ole löytänyt nyky-Venäjän haastavista olosuhteista uusia mahdollisuuksia. Siinä missä tutkijat ovat aiemmin tarkastelleet niitä moninaisia tekijöitä, jotka vaikuttavat ammattiyhdistysjärjestelmän heikkouteen jälkisosialistisena aikana, Salmenniemen tuoma olennainen lisä tähän keskusteluun on korostaa ammattiliiton sisäisen kollektiivisen identiteetin heikkoutta. Sosiaaliset ja kulttuuriset toiminnot nousevat vastoin oletuksia tärkeimmiksi ja arvostetuimmiksi piirteiksi terveydenhuollon ammattiliiton ohjelmassa, kun taas pyrkimykset palkkojen nostamiseksi tai etujen puolustamiseksi koetaan tehottomiksi. Salmenniemi toteaa, että seurallisuuden vaaliminen ammattiliitossa pyrkii luomaan emotionaalista pääomaa, joka voisi johtaa solidaarisuuteen, vaikkakaan lukijalle ei ole aivan selvää, toimiiko tämä strategia. Epäilemättä liiton jäsenkunnan kirjavuus haittaa solidaaristen suhteiden syntymistä, kuten Salmenniemi osoittaa.

Tutkimuksen analyttistä viitekehystä rakentaessaan Salmenniemi kyseenalaistaa oivaltavasti kansalaisyhteiskunnan käsitteen käyttökelpoisuuden Venäjän kansalaistoiminnan tutkimuksessa. Sen sijaan hän hyödyntää lukuisia toisiinsa nivoutuvia lähestymistapoja: mikroperspektiiviä, diskurssianalyysiä, luokkarakenteen ja pääomalajien tarkastelua, sukupuolinäkökulmaa sekä kollektiivisten identiteettien ja kansalaisuuden moninaisten ilmentymien käsittelyä. Nämä erilaiset näkökulmat tekevät tutkimuksen teoriapohjasta rikkaan ja monivivahteisen. Ne mahdol-

listavat myös erään Salmenniemen huomattavimman panoksen venäläisen kansalaisaktivismin tutkimukseen: hän paljastaa ne väävät, yleistävät dikotomiat, joiden kautta yhtäältä ulkomaiseen rahoitukseen perustuvia ja toisaalta neuvostoajalta peräisin olevia kansalaisjärjestöjä on usein vertailtu keskenään.

Salmenniemi osoittaa, että aktivistit itse asettavat kyseenalaisiksi ja rikkovat monenlaisten diskurssien ja kategorioiden rajoja jo silloin kun niitä artikuloidaan. Hän todistaa esimerkiksi sen, että vanhempaa sukupolvea luonnehditaan usein sekä kansalaisyhteiskunnan aktiivisimmaksi toimijaksi että toisaalta väijäämättä neuvostoajan sosiaalisten käytäntöjen muovaamaksi. Myös essentialistiset ja konstruktivistiset lähestymistavat sukupuoleen muuntuvat usein käytännössä moniulotteisemmiksi. Salmenniemen työ vakuuttaa sen, että aktivistit käyttävät monenlaisia tulkintamalleja erilaisissa yhteyksissä, mikä raivaa tilaa sukupuoliroolien uudelleenmäärittelylle. Tällä tavoin venäläiset naiset ovat itse asiassa aktiivisia toimijoita, jotka rakentavat uudelleen identiteettiään olemassa olevista aineksista käyttäen hyväkseen strategiaa, jota Salmenniemi nimittää ”taktiseksi essentialismiksi” (s. 82). Tämän kiinnostavan analyysin jälkeen lukija olisi innostunut kuulemaan lisää kirjoittajan arviosta siitä, missä kysymyksissä ja millaisissa tiloissa tällaista sukupuolen uudelleenarviointia todennäköisimmin tapahtuu.

Vain harvoissa kohdin kirjan analyttinen apparaatti uhkaa hukuttaa alleen tutkimuksen empiirisen aineiston. Näin on luvussa, joka keskittyy venäläisten viranomaisten näkemyksiin kansalaisaktiivisuudesta ja kansalaisuudesta. Tämä osio on kirjassa ainoa, jossa analyysistä tulee hieman työläs; sitä tuntuu johtavan enemmän jo olemassa

oleva tutkimus kuin empiirinen aineisto. Kirjoittaja käyttää kahdeksan viranomaisen haastattelua kuvaamaan kolmea osittain päällekkäistä tulkintarepertuaaria kansalaisjärjestöjen roolista.

Yksi Salmenniemen tutkimuksen suurimmista vahvuuksista on se, että kansalaisjärjestöjen aktivistit pääsevät itse ääneen. Teos sisältää lukuisia hyvin eläviä haastattelulainauksia. Esimerkiksi yksi Naistutkimuskeskuksen edustajista kuvaa kokemuksiaan seuraavasti: ”[Keskukseen työ] on kuin kukkien kasvattamista pakkasessa. On epämiellyttävää mennä ulos keskuksen tarjotusta kasvihuoneesta ja päätyä kylmään tuuleen, meidän venäläiseen elämäämme, joka ei anna armoa kenellekään” (s. 211). Salmenniemen perustelu runsaille haastattelusitaateille on se, että tätä kautta toimijoiden omat näkemykset pääsevät esille. Tämän strategian ansiosta tutkimus välttää hienosti sen vaaran, että tutkija soveltaisi jäykästi ulkopuolelta tulevia tutkimuksellisia kategorioita neuvostoajan jälkeisen Venäjän muuttuvaan tilanteeseen.

Yleisesti voi todeta, että Salmenniemen kirjoitustyylillä on virkistävän läpinäkyvä. Hänen kokemustensa avulla lukija pääsee hyvin lähelle kenttätutkimuksen haasteita, kysymyksiä ja palkitsevuutta. Kirjoittaja esimerkiksi toteaa, että tutkimuksen toteuttaminen oli helpompaa Naistutkimuskeskuksessa kuin terveydenhuollon ammattiliitossa ja paljastaa lähtökohtaisen turhautumisensa usein kohtamiinsa essentialistisiin sukupuolikäsitteisiin. Se että kirjoittaja tunnustaa omat henkilökohtaiset reaktionsa haastatteluaineistoon lisää tutkimuksen uskottavuutta ja refleksiivisyyttä.

Tutkimuksensa loppuun Salmenniemi palaa kysymykseen siitä, valtauttaako kansalaistoiminta naisia vai johtuuko naisten huo-

mattava osuus kansalaissektorilla politiikan vahvasta maskuliinisesta dominanssista. Hän tuo esille huolestuttavaa todistusaineistoa siitä, että naisten rooli määrittyy osaksi laajempaa näkemystä kansalaisyhteiskunnasta valtion apulaisena, ei vastustajana. Tätä roolia myös määritellään uudelleen valtion ja kansalaisjärjestöjen välisessä vuorovaikutuksessa, jota luonnehtivat isäntä-alainen -suhteet. Nämä tutkimustulokset yhdistettyinä tutkimuksen

empiiriseen rikkauteen ja analyttiseen hienovaraisuuteen tekevät Salmenniemen kirjasta arvokkaan lähteen tutkijoille, jotka ovat kiinnostuneita sukupuolesta ja kansalaistoiminnasta jälkikommunistisena aikana ja sen jälkeen.

Laura A. Henry

*Englannista suomentanut
Hanna Ruutu.*

Politiikalla on väliä – Venäjälläkin

Linda J. Cook: *Postcommunist Welfare States. Reform Politics in Russia and Eastern Europe.* New York: Cornell University Press, 2007.

Venäjän tämän hetken suurimpia yhä ratkaisemattomia haasteita on se, millainen hyvinvointivaltiomalli maahan muodostuu. Viime vuosien talouskasvusta huolimatta moni kansalainen elää köyhyydessä, sosiaalinen epätasa-arvo on arkitodellisuutta, kaikkien saatavilla olevien hyvinvointipalvelujen laatu ja taso on kyseenalainen eivätkä kansalaiset luota palvelujen tarjoajiin. Yksi Venäjän keskeisistä ongelmista on eittämättä väestön väheneminen: matalan syntyvyyden ja korkean kuolleisuuden vuoksi tilanne on johtanut rauhan aikana ennennäkemättömään väestön vähenemiseen. Vaikkakin aivan viimeaikainen kehitys on ollut hieman positiivisempaa, väestön vähenemisen voi odottaa silti jatkuvan. Myös tämä ilmiö kytkeytyy hyvinvointikysymyksiin: Venäjän demografinen kriisi liittyy ennen kaikkea miehiin, ja heidän elämänmuutoksilla estetäviin kuolemiinsa. Miesten ennenaikaiset kuolemat ovat pääsyy väestökatoon. Näiden syynä ovat pääasiallisesti epäterveellisiin

elintapoihin liittyvät ei-tarttuvat krooniset sairaudet. Valtiotasolla väestön terveysongelmat ja demografinen kriisi on huomattu ja tunnustettu. Yksi Venäjän neljästä kansallisesta prioriteettiohjelmasta, joiden kautta talouskasvusta saatuja valtion varoja ohjataan polttavimpiin ongelmiin, onkin kohdistettu terveyskysymyksiin. Paradoksaalista kuitenkin on, että federaatiohallinto kiinnittää nyt huomiota pääasiallisesti miesten ennenaikaisista kuolemista johtuviin demografisiin ongelmiin kannustamalla naisia synnyttämään, ilman kokonaisvaltaista, naisehtoista – tai miesehtoista – hyvinvointistrategiaa. Joka tapauksessa terveysohjelmaa voi pitää muun kolmen kansallisen ohjelman ohella – koulutus, asuminen ja maaseudun kehittäminen – jonkinlaisena käänteenä 1990-luvulla alkaneesta liberaalisoinnista takaisin lähemmäs valtiojohtoista hyvinvointimallia.

Joulukuuisessa Aleksanteri-konferenssissakin pääpuhujana esiintyneen Brownin yliopiston politiikantutkimuksen professori Linda J. Cookin vuoden 2007 lopulla ilmestynyt kirja *Postcommunist Welfare States. Reform Politics in Russia and Eastern Europe* on varsin kokonaisvaltaisen makrotasoinen esitys hyvin-

vointivaltiomallin kehityksestä Venäjällä ja neljässä muussa entisessä sosialistisessa maassa 1990-luvun alusta 2000-luvun alkupuolelle – Venäjän osalta presidentti Putinin ensimmäisen kauden loppuun. Vaikka Putinin toinen kausi ja senaikaiset kehityskulut kohti valtiojohtoisempaa mallia jäävät Cookin teoksen ulkopuolelle, on teos eittämättä parhaita ja kokonaisvaltaisimpia esityksiä jälkisosialistisen hyvinvointimallin kehityksestä kattaen pitkän ajanjakson vuodesta 1990 vuoteen 2004.

Cookin tarkastelu ulottuu hyvinvointivaltion pääalueisiin – terveyteen ja koulutukseen, eläkkeisiin, sosiaaliturvaan ja työelämään. Hänen keräämänsä Venäjää koskeva primääriaineisto on vaikuttava, eikä lukija voi kuin ihailla hänen rakentamaansa synteisiä. Lainsäädännöllisten dokumenttien, puolueohjelmien ja muun kirjallisen materiaalin lisäksi Cook on haastatellut yli sataa sosiaalipolitiikan asiantuntijaa sekä lainsäädäntö- että toimeenpanovallan edustajaa vuosina 1993–2005. Vertailumaita – Puolaa, Unkaria, Kazakstania ja Valko-Venäjää – Cook tarkastelee sekundaarisaineiston kautta. Siitä häntä ei voi moittia sillä olisi ollut mahdotonta hallita primääriaineistoa vastaava määrä materiaalia neljän muunkin maan osalta.

Ilahduttavaa on, että toisin kuin useat angloamerikkalaiset tutkijat, Cook tuntee Gøsta Esping-Andersenin klassisen tyypologisoinnin kolmesta – liberaalista, konservatiivisesta ja sosiaalidemokraattisesta – hyvinvointimallista. Näin ollen Cookin ote on monia angloamerikkalaisia analyysejä moniulotteisempi, koska hänen tarkastelunsa lähtökohtana ei ole vain liberaali traditio, mikä ainoana lähtökohtana on usein yksipuolinen ja ongelmallinen. Oikeutetusti Cook kuitenkin toteaa, että sosia-